

Hodnocení: 15 bodů, a to ještě váhám, zda to není moc – napřed, jak jsem to četl, jsem myslel, že Vám to úplně vrátím k přepracování; vůbec mi nebylo jasné, jak ta Vaše práce naplňuje zadání; ke konci se něco málo ukazuje, ale tak nejasně a nesrozumitelně (a často s nejrůznějšími nepřesnostmi a nedorozuměními – kde tomu jakž-takž rozumím), že to vůbec není dobré; nechal jste se unést kamsi stranou zadání zvláštní formou a zbytečně dramatizující rétorikou (na což už jsem Vás, pamatuju-li se dobře, během roku upozorňoval)... vlastně bych byl dost nerad, kdybyste si z celého kursu o latourovské sociologii měl odnést zrovna tenhle pohled na věc

Jan Váňa, 173 329

Antropologizace Archiméda, lodi i lodníků aneb jak udělat opravdu férovou emancipaci

Podobenství o Archimédovi a válečných strojích

Řecký vynálezce Archimédés, uzavřel svého času zvláštní dohodu s městem Syrakusy. Město díky němu mohlo disponovat válečnými stroji, jež několikrát znásobily sílu jediného muže (Plutarchos in Latour 1993: 109-11). Celé podobenství vypadá následovně:

Archimédés, poněvadž se s králem Hierónem, vládcem města, nacházel v rodovém i přátelském svazku, rozhodl se prezentovat mu výsledky svého bádání na poli fyziky a matematiky. Dle principu převodu sil a za využití patřičné konstrukce, která tento převod realizovala, podařilo se Archimédovi vlastní silou jediného muže rozpohybovat obchodní loď, která byla předtím vytažena na břeh. Když král uviděl tento výkon, nezapřel v sobě duši stratéga a ihned se zajímal, jak by se dal takový vynález využít prakticky – tedy v praxi vládnoucího politika. Z moci panovníka se pak Hierónovi podařilo Archiméda přesvědčit, aby svoje intelektuální umění přenesl do válečných strojů, s nimiž město Syrakusy odolá každému nepříteli.

Analýza podobenství

Fáze první: budování sítě

Zkusme si teď celou situaci rozložit na etapy a blíže se podívat, co se v konkrétních fázích děje. Archimédés se na začátku objevuje v pozici vědce, který se chystá přijít s novou, převratnou myšlenkou a hodlá o ní přesvědčit svoje okolí v co možná nejširším rozsahu. Shodou okolností má takové možnosti, že může oslovit samotného panovníka. Pro ustavení (vědeckého) tvrzení je důležité, aby Archimédés rozšířil svoji síť o další spojence s ohledem na co možná největší počet. Role krále je

v tomto ohledu zcela ideální, protože do procesu objektivace přináší vlastní obsáhlou síť. (Latour 1987: 86-90).

Fáze druhá: experiment a stabilizace

Protože Hierón by nejspíš neporozuměl Archimédovu abstraktnímu výkladu, vědec se musel uchýlit k přesvědčivějšímu důkazu – totiž k experimentu. Experiment má zvláštní povahu v tom, že podrobuje určité entity zcela lokálním a konkrétním podmínkám, ovšem jeho výsledky mají následně obecnou a globální platnost. Resp. na obecnou a globální platnost aspirují; protože na obecnější úrovni (a vždy jen v rámci sítě) je entita podrobena dalším testům, jejichž výsledkem může být stabilizace tvrzení nebo jeho vyvrácení (str. 129-131). V tomto případě je navíc král experimentu nakloněn a dává k dispozici celou starověkou *laboratoř* v podobě lodě a potřebných prostředků – protože produkce konsensu není možná bez patřičné akumulace zdrojů (str. 68-9). Ve výsledku tedy dochází ke stabilizaci: Archimédovo tvrzení je konzistentní s výsledkem experimentu a král nestaví před vědce žádné další zkoušky.

Fáze třetí: symetrie přírody a společnosti

V průběhu experimentu byl Archimédés z podstaty věci donucen rozšířit síť svých spojenců nejen o skupinu dělníků, inženýrů a pasažérů lodě. Především ale musel zahrnout i početný soubor věcí, *nelidí*. Tyto věci, kladky, převodníky apod., byly rovněž podrobeny zkoušce. Jejich asambláž posloužila Archimédovi jako významný spojenec při prověřování teze, ovšem stejně tak *posloužil věcem* jako významný spojenec Archimédés sám. Díky němu mohly věci *promluvit* a *objektovat* se na základě vlastních kompetencí – zdárný výsledek experimentu je zásluhou jak Archiméda, tak mechanické soustavy pro převod sil. Zde je důležité zachovat symetrii mezi člověkem, jemuž *je umožněno*, aby hovořil skrze kladky, a nelidmi, kteří mohou existovat jako diskrétní entity právě proto, že je Archimédés *artikuluje* (Latour 1999: 129-41). Jakákoliv jiná interpretace by podřídila společnost přírodě nebo obráceně (Latour 1993: 22-4).

Fáze čtvrtá: politizace kladkostroje

Okamžikem ukončení experimentu se síť krále Hieróna rozšiřuje o princip převodu sil zvěcněný v soustavě kladek a síť soustavy kladek se současně rozšiřuje o společenství s králem Hierónem. Obě entity jsou posíleny díky novému společenství, které je ovšem záhy popřeno.

To lze chápat tak, že obdobně jako král je určitým způsobem „zvolen“ do čela určité společnosti – je mluvčím společnosti – tak i Archimédés je v rámci vlastní sítě zvolen (autorizován, jak jsme ukázali výše) do čela věcí – je zástupcem přírody, resp. jakési její podmnožiny. Oba zástupci se pak mohou pouze *dohadovat*, co by jimi zastupování říkali, kdyby mohli hovořit (Latour 1987: 70-3). Tj. není zaručena konzistence mezi mluvčím a reprezentovaným. Což ovšem v zásadě (mluvčím) nevádí, protože možnost obrany těch, kteří jsou takto artikulováni, je nevalná – v případě společnosti je ze strany panovníka otevřen prostor k manipulaci až hegemonii (p. 120-1), u věcí pak lze samotný akt zastupování vcelku jednoduše popřít. Což se také ve většině případů děje (Latour 1993: 92-6).

O co jde v „modernitě“

Různorodost a obecnost nepřiznaných předpokladů

Teď si představme společnost, v níž někteří jedinci, analogicky ke králi Hierónovi, si díky bohatě rozvětveným sítím spojení dopřávají společensky výhodného, ba dokonce nadřazeného postavení. V takové společnosti současně určitá skupina Archimédů užívá privilegia k opanování přírody, jež lze provádět pouze skrze odborné znalosti a posvátnost vědecké profese. Představa by to neměla být obtížná, neboť, podle Latoura (1993: 1-12), se právě v takové společnosti nacházíme. Co už může být naší imaginaci více vzdálené je *různorodost kombinací* obou nepřiznaných privilegií a jejich zvláštní *obecnost* – jako bychom je mohli vztáhnout na Boyleovu vakuovou pumpu (p. 23), křesťanskou věrouku (p. 82-3), západní, tzv. moderní společnost (p. 39) nebo jakoukoliv společnost obecně (p. 100-8).

Ona různorodost spočívá především v takřka magické moci kategorie *spojenectví v síti*. Za „spojence“ můžeme totiž prohlásit jakoukoliv entitu (tedy věc nebo bytost), která pro nás má smysl v určitých souvislostech, přičemž, jak jsme se přesvědčili v podobenství o Archimédovi, zdaleka nemusí jít o spojenectví v obvyklém slova smyslu (ale například o něco jako vykořisťování). Obecnost je potom pro „nás moderní“ (*moderns*) ultimátní sadou nástrojů, s níž můžeme spojenectví libovolně kombinovat na škále mezi všeobjímající nedosažitelností a empirickou banalitou každodennosti: jako když Archimédés nejdřív pro účely svého bádání využije spojenectví s Hierónem (viz akumulované zdroje, inženýři povolání do práce apod.), ovšem v okamžiku potvrzení vlastního vědeckého génia odvrací svoji tvář od všeho

„nízkého a vulgárního“. Jako bychom si podle potřeby mohli z modernity odskočit kamsi do „předmodernity“, a přitom stále trvat na naší svrchované modernosti.

Emancipace věcí

Na poli vědy navrhuje Latour (2002: 16) tento problém vyřešit tím, že budou sociální i přírodní vědci „*reprezentovat* lidem tyto věci se všemi jejich souvislostmi a v celé jejich neurčitosti“, přičemž slovo *reprezentovat* chápeme jako *podat vlastní očitě svědectví* zatížené nutnou spoluúčastí na „vytváření našeho společného světa, které bychom nazvali politikou“. Vědci by měli přestat obviňovat věci z toho, že jsou to „jenom“ věci a „hranice mezi přírodou a společností [brát] jako svérázné antropologické a historické výdobytky“ (p. 13).

Pokud uvážíme, že valná většina Archimédů zpravidla svoje vynálezy nepovažuje za plnohodnotné partnery bádání (p. 9), pod vlivem Latourova smýšlení by se role vědeckých pracovníků měla posunout až na hranici jakýchsi osvoboditelů těchto vynálezů. „Je třeba zařídít, aby objekty kladly námitky vůči výrokům, které se jich týkají“ (p. 11), jinými slovy je třeba objekty *emancipovat*, definovat je jako *projednávání* či *parlamenty*, které očekávají „spravedlivý proces“ (p. 17).

Emancipace lidí

Když král Hierón posílá svoje poddané vytáhnout na břeh loď, která se následně stává součástí experimentu, patrně z nich dělá Archimédovy spojence, aniž by se oni sami o to nějak zvlášť přičinili. Jakožto jejich mluvčí ve starořeckém městě Syrakusy může tento svůj čin odůvodnit mnoha způsoby: může jej prohlásit za vůli bohů, odkazovat se na důležitost poznání ve jménu civilizace nebo jednoduše pohrozit výpraskem. Jakožto moderní a osvícený panovník může s rozličnými argumenty doslova žonglovat, a přitom být skálopevně přesvědčen o vlastní ortodoxii (Latour 1993: 37).

Ve jménu emancipace zde ovšem narážíme na rozpor. Jakožto vědci užívající antropologickou metodu předpokládáme, že nejde o nic jiného, než je velikost a dosah sítě a vše ostatní je nesouměřitelné (p. 120-9). Pokud bychom chtěli vyvážit pomyslnou asymetrii mezi králem a jeho poddanými, upozorníme na kontroverzi a rozpory v králových tvrzeních. To z nás dělá další aktéry v politické debatě, spojence v síti poddaných. Hranice mezi proklamovanou nesouměřitelností a vykonanou angažovaností se rozpadá. Situace čeká na dalšího vědce, který poukáže na kontroverzi – tentokrát našeho jazyka.

Latour tedy nachází zásadní problém právě v obecné zamlčenosti mnohosti předpokladů a ptá se, zda by k celkové symetrii nemohlo vést univerzální vyslovení těchto předpokladů (p. 132-5). Takový postup by znamenal *rovnou* politickou soutěž v tom smyslu, že by si všichni aktéři byli vědomi neustálého pohybu a vyjednávání, jemuž jsou chtě nechtě podrobeni oni i jejich nelidští kolegové (p. 136). Jinými slovy by to znamenalo jakousi obecnou *antropologizaci* společnosti.

Instrument kontra teorie: o co usilovat vs. jak postupovat

Zde patrně narážíme na zásadní, i když nezamlčený (p. 142-5) specifický charakter Latourovy úvahy. Ta, zdá se, je vhodná pro zdůraznění určitých velice konkrétních rysů, které z nějakého důvodu zůstaly nepovšimnuty nebo neartikulovány – jako právě v případě Archimédova vynálezu. Nicméně ve vztahu k nějakému celostnímu výkladovému rámci je kniha *We have never been modern* zvláštní provokací. Jako by chtěla na dřevě vytežit všechny svoje argumenty pro potvrzení teze, o níž dopředu tvrdí, že je neplatná. Pojednání o modernosti udržuje myšlení v pohybu a načrtává nedosažitelný ideál, k němuž přesto má smysl směřovat. Přitom se ale natolik důsledně drží vlastní ideje nepolapitelnosti, že těžko může svoje ambice rozšířit na něco víc, než je právě „myšlenková provokace“. To je zároveň hlavní rozdíl oproti „metodologické příručce“ (Latour 1987), která poskytuje arzenál pro možná spojenectví právě v oněch drobných a konkrétních bitvách. Zda a jak tohoto arzenálu někdo využije je pak otázkou pro STS a toho, jak se ujmou svojí role „udržovat [sociologický] obor v ostražitosti“ (Latour 2002: 17).

Literatura

LATOUR, Bruno. 1987. *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Milton Keynes: Open University Press.

LATOUR, Bruno. 1993. *We have never been modern*. Translated by Catherine Porter. Cambridge: Harvard University Press.

LATOUR, Bruno. 1999. *Pandora's hope: Essays on the reality of science studies*. Cambridge: Harvard University Press.

LATOUR, Bruno. 2002. Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést "vědní studia". *Biograf*(29): 3-20.